

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Видавничий дім Дмитра Бураго

Наукове видання

«**МОВА І КУЛЬТУРА**»

Випуск 21

Том II (191)

Київ
2018

РЕГУЛЯТИВНИЙ СПОСІБ ГРАФІКО-АКЦЕНТУАЦІЙНОГО КОНТРАСТУ І СПЕЦИФІКА ЧИТАЦЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ

У статті йдеться про графіко-акцентуаційний контраст як регулятивний спосіб організації сучасного українського художнього тексту. Метою дослідження стала ідентифікація різновидів графіко-акцентуаційного контрасту та його основних технік. Доведено, що графемі є потужним ресурсом для контрастного акцентування, оскільки виконують інтимізувальну функцію – скорочення дистанції між автором і читачем в умовах дистанційованого асинхронного кодування – декодування повідомлення. Ґрунтовне обстеження графічного впорядкування текстів художньої прози засвідчило необмежені можливості засобів супраграфеміки, синграфеміки, піктографеміки забезпечувати відеовербальність інформації.

Ключові слова: регулятивність тексту, читацька рецепція, графіко-акцентуаційний контраст, шрифтове варіювання, графіко-орфографічні порушення мовних норм.

Опозиція як важлива закономірність художніх структур стала об'єктом прискіпливої уваги в гуманітаристиці ХХ–ХХІ ст. Переконливо доведено, що ефект сприйняття мистецького твору «розвивається у двох протилежних напрямках і в кульмінаційній точці, ніби в “короткому замиканні”, притлумлюється, виявляючи катарсис» [2, с. 279]. Сучасні мовознавці – дослідники контрасту (М. Блох, Н. Буланович, М. Вінтонів, Н. Гриня, Ю. Караулов, Е. Сєдих, М. Шевченко та ін.) потверджують його важливу функцію в організації художнього тексту й виокремлюють структурний (морфологічний та синтаксичний), семантичний (сюжетний, образний, символічний, семантико-асоціативний, експліцитно-імпліцитний, колірний), композиційний (мікро- та макрокомпозиційний) різновиди контрасту. Відомий стилістичний підхід до розгляду контрасту (Л. Бабаханова, Г. Белова, В. Борисова, Т. Бочина, Л. Вертаєва, А. Кузнецова, К. Лотоцька, О. Тарасенко та ін.), що вможливив укладаний аналіз домінантного прийому цього мовно-композиційного принципу розгортання художнього тексту – антитези та її структурно-семантичних і стилістичних модифікацій – акротези, оксюморона, іронії, парадокса. Контраст, передовсім іронію, розглянено і з прагматичного погляду (М. Баган, Ю. Верзонін, М. Гартунг, О. Калита, Дж. Ліч, В. Пивовєв, Г. Прокоф'єв та ін.), що дало змогу оцінити його ефективність у реалізації різних комунікативно-прагматичних інтенцій мовця.

Оскільки контраст трактують явищем психологічного рівня, інструментом впливу на сприйняття людини (див. про це: [3, с. 87]), закономірно вналежнити його до комплексу способів керування читацькою діяльністю. Вивчення інтерактивних характеристик контрасту генероване сучасним розумінням тексту – «у дії» – і неодмінно потребуватиме деяких реновацій уже усталених у науці положень про кореляцію протилежних елементів як один із важливих виявів системних відношень у художньому творі.

Мета статті – описати регулятивний спосіб графіко-акцентуаційного контрасту в сучасній українській художній прозі, ідентифікувати його різновиди та основні техніки.

Контрастне акцентування як вирізнення в текстовому фрагменті мовних одиниць на тлі інших застосовують із метою ієрархізованого представлення інформації. Цей спосіб психологічного маніпулювання свідомістю реципієнта базований на оптичному сприйнятті читачем тих сегментів інформаційного простору, які дисонують у загальному контексті за формою, розміром, кольором чи іншими параметрами. Графіка, безперечно, є потужним ресурсом для контрастного акцентування, особливо в умовах сьогодення, коли художня інтеракція потребує значної графіко-естетичної модернізації.

Розвиток електронної комунікації, рисами якої є гіпертекстуальність та велика кількість креолізованих текстів, спричинив переформатування мислення сучасного покоління з логічного на кліпове. Художня проза, реагуючи на запити нового читача, заактуалізувала донедавна не релевантні для неї явища, що охоплюють таку консервативну мовну сферу, як письмо. Зокрема, популярними стали okazіональні прийоми хаотичної інтегрованості в тексті різного роду буквених та небуквених знаків, що «не лише змінюють зовнішній вигляд тексту, сприяючи його візуалізації, але й породжують нове прагматичне значення, набуваючи смислотвірних / семогенеративних ознак» [1, с. 26]. Такі прийоми ще не отримали однозначного наукового витлумачення й номіновані «елементами техно» (С. Чемеркін), «графічними новаціями» (О. Білецька), які виконують у художньому просторі «інтимізувальну» (Т. Космеда, А. Палійчук, Л. Соболев) функцію – створення «ефекту <...> дружби та безпосереднього емоційно-інтелектуального спілкування» [7, с. 103], «коли автор прагне увійти у ближчий комунікативний контакт з читачем, робить його співрозмовником, звертається до нього, пояснюючи йому свої переживання, думки і запрошуючи стежити за оповіддю» [5, с. 385–386.].

Скорочення дистанції між автором і читачем в умовах дистанційованого асинхронного кодування – декодування художнього повідомлення досягається внаслідок дії «іконічного принципу», згідно з яким «чим більше місця у свідомості адресанта займає інформація, тим більше зорового простору має займати ця сама інформація» [4, с. 218]. Творча трансформація фактури художнього тексту з гомогенної на гетерогенну з вербальними й невербальними компонентами сприяє багатоканальності сприйняття – мисленнєвого, оптичного та прихованого акустичного [10, с. 139], а отже, фасилітації дешифрування авторських інтенцій. Той факт, що тексти, насичені візуально-маркованими графічними елементами, називають мультикомунікативними (В. Костомаров), мультимодальними (Г. Кресс, Т. ван Ліувен), полікодовими (Г. Ейгер, Т. Семенюк, В. Юхт), potwierджує думку про їхній комплексний прагматичний вплив.

Регулятивність графіко-акцентуаційного контрасту незаперечна. Уводячи читача у процес інтерпретації тексту, цей тип контрасту виконує мотивувально-зацікавлювальну, сигналізувальну, орієнтувальну, інтенсифікувальну, меморизаційну функції. Різновиди графіко-акцентуаційного контрасту відображають поліграфічне маркування та графічну структуру текстуальних фрагментів.

Поширеним різновидом графіко-акцентуаційного контрастного представлення текстового матеріалу є шрифтове варіювання (його гарнітури, ефекту, стилю, розміру, підкреслення, інтервалу між символами). Шрифтове варіювання в художньому тексті відповідає в усному мовленні або логічному наголосові, або емпазі. Курсив, наприклад,

найчастіше репрезентує логічний наголос, місце якого надає реченню різних змістових відтінків. К. Станіславський порівнював такий наголос з «указівним пальцем», спрямованим на слово, у якому «приховані душа, внутрішня сутність, основний підтекст» [8, с. 112]: У ті роки Ігореві подобалося думати про те, як саме він думає (О. Ірванець. Хвороба Лібенкрафта); Ті, що не встигли, переполошено запитують: «Що? Що take? Що сталося?» – і тут же замовкають, зрозумівши, що пропустили (С. Андрухович. Фелікс Австрія); Я рухала у напівтемряві своє авто, ще мало тямлячи, куди приведе ця дорога, цей день (Олесь Ульяненко. Син тіні). Досить часто курсив, як і інші супраграфемні регулятивні засоби, фокусують емфазу – модально-контрастне підкреслення важливої інформації речення: Ця країна мала чудові шанси змінитися і від стану перманентної потворності й олігофренічної безпорадності майже блискавично перестрибнути до стану принаймні *нормальності* (Ю. Андрухович. Дванадцять обручів); Не вдавалося позбутися якогось істеричного, верескливого подиву – що жага життя бути, в і д б у в а т и с я, з б у т и с я є такою непереборною і неперебірливою (Ю. Іздрик. Подвійний Леон); Чого він, наприклад, зараз іде з Малим по цих повільних – ні, таки *моділістських* – гарне слово, – дворах і, примружившись, видивляється в бік Жориного будинку? (П. Вольвач. Клякса); Паблік рилейшнз – традиційна годинничка письменників у *цивілізованому* світі (С. Кононенко. Творча криза). Критеріями емфазу вважають її 1) одночасну корелятивність із категоріями інформативності, модальності, інтенційності, 2) індіферентність щодо модифікації актуального членування висловлення, 3) зорієнтованість на акцентування теми, реми чи їх обох водночас [9, с. 11–18]. Взірцем емпатичного акцентування в сучасній прозі є оформлення лексем або їхніх частин капіталізованим шрифтом: Сьогодні вже навіть не вірилося, що ми тоді ТАК жили; Це ВІН! МЕНІ (Міла Іванцова. Нічний потяг); У них холод, безпорадність, нерухомість – СТЕРНЯ СТИРЧИТЬ (Н. Найдич. Легко і весело); Так-так, досить непогані веРлібеРи!!! – різко перейшов він на виразну українську, побачивши, що втрачає публіку (Любка Дереш. Культ).

Прийоми шрифтового варіювання застосовують не лише до окремих слів, словосполучень, але й до тих утворень, які виходять за їхні межі, – цілих речень, навіть доволі розлогих фрагментів тексту. Наприклад, письменники часто оформлюють чуже слово не засобами прямої мови, а за допомогою курсиву: Цікаво, що ті самі слова – про *нашіптування* віршів – Антонич говорив принаймні ще двом людям (Ю. Андрухович. Дванадцять обручів); У передмові Артур Пепа скрушно визнавав, що *небажання наймолодшого покоління наших читачів заглиблюватись у скарбницю національної класики мусить бути подолане якимось дуже радикальним чином* (Ю. Андрухович. Дванадцять обручів); Злата час від часу відповідала, вона жилася з майбутньою, як хронічні астматики зживаються зі своєю невиліковною недугою, і що далі, то рідше питала себе: *де закінчуюсь я і починається вона?* (В. Гранецька. Абонентська скринька). Маркована курсивом пряма мова за відсутності пунктуаційного оформлення на тлі авторської, за нашими висновками, сприяє посиленню ефекту «кліповості», отже, установленню корпоративних зв'язків з адресатом. Курсивом можуть бути зацентовані афоризми: *Навчися і вмій чекати. І тоді переможеш усе. Навіть якщо вже нічого чекати доброго, все одно – чекай. І коли нічого вже не можеш робити, не просто сиди і лежи, а – чекай. І навіть коли відходиш, – чекай. Чекай до прощального віддиху* (М. Дочинець. Вічник), курсивом чи зменшеним шрифтом – різні інтертекстуальні вкраплення: *Я була приречена*

ущертьналітавна буменізнакщою зовсімакшийія всецепізнавши втямивназавше цевинамою середтвоїхслів здравиційматюки середтвоїхсинів ялишодінтакий хочіневсі- вони бевзітамудаки духтвійненачедзвін внебоповільносплива виростейншийсин якнавеснітрава можепротевебів знайдеінакшіслова (О. Ірванець. Рівне / Ровно); 6) уведення до тексту знаків чужої лінгвокультури: На такі випадки існує ргіх фіхе (В. Шкляр. Елементал); Nitch-hiker'и в Чилі – рідкісне видовище (Макс Кідрук. Бот); ... добре, of course, я чекатиму; о, ес, ес, вона сміється, даруючи Остапові перевитрати жіночності (С. Процюк. Інфекція); 7) лапкування: Зарплата в мене в два рази вища, батьки допомагають, могу й подарувати «бідному» Петрусеві (Г. Медвідь. Колготи); Оце так «ф'южн» – солодкі хліб та вершкове масло у поєднанні з сіллю! (Т. Стрижевська. Файні товсті дівки, йо!); Пішов чоловік за світи безпаспортним, а рабська праця в колгоспі не вловлювала таких «делікатностей» – Обручов чи Обруч? (І. Гургула. Останній абрикос).

Сучасна мовотворчість (найбільше постмодерна), що пропагує культ мовної свободи, демонструє й такі зразки графіко-акцентуаційного контрасту, як 1) парентезу: – Алло! – Галло! – Гелло?! – в залежності від мен(.)тальної орієнтації реципієнта (Ю. Іздрик. Подвійний Леон); [бабина хата] (назва твору. – С. Г.) (А. Бондар); {чи варто знімати шапку?} (назва твору. – С. Г.) (В. Карп'юк), 2) наголошування: НепрОсті (назва твору. – С. Г.) (Т. Прохасько); Це було непомітно через волосся, але якби вона збрала його на потилиці, то виглядала б майже так само, як двадцять років тому, коли ходила до школи коротко підстриженою, або як десять років *по тому*, тобто – хронологічна симетрія – десять років *тому*, коли опівночі в ліжку слухала Кору <...> (Ю. Іздрик. Подвійний Леон); – Та', в тобі живе зануда або ж велика вітчизняна жаба (Р. Плотникова. Реквієм для Рози), 3) різні трансформації слів, написання їх у дзеркальному відображенні: Стефан і я; СтефаніяінафетС; Ст! Еф!Ан!.. (Ю. Іздрик. Подвійний Леон), 4) побуквене читання слів: В о, к, подвійне ц, е (Ю. Іздрик. Воцек), 5) варіанти написання слів: ... Карл-Йозеф усе крутився навколо цієї незугарно-знушальної парочки (Liebe habe, Liebe-habe, Liebe-habe) (Ю. Андрухович. Дванадцять обручів), 6) контамінацію слів, цифр, знаків, символів, що асоціюється з довільним чи дуже швидким натисканням клавіш на клавіатурі комп'ютера, невідредагованістю тексту: Хапаю її рук4ами і н!ам.Неагаюся затягнути га глибину. Чо&му дерево легше за воду відгштовхзуюся ногами від сте%млі та "" мене знову мов по!!пла=вок кид{+ає до;гори {3}}. Т.Р.И. (Ю. Іздрик. Вода), 7) надмірне вживання літери г: пірсінг, маргінал, кунг-фу-ціанство, гумовий, фігня, паркінг, відрегульований, агресивний, сигарета (Ю. Іздрик. АМ™), 8) супроводження буквеного тексту різними формами візуалізації написаного – смайликами, малюнками, схемами, таблицями (малюнки «Будова нейрона», «3D-модель наноробота», зображення фрактальної сніжинки Коха в романі «Бот» Макса Кідрука, таблиця з анаграмами в романі Ю. Іздрика «Подвійний Леон») та інші графіко-орфографічні альтернативи кодифікованому письму. Констатуємо той факт, що для графіко-акцентуаційного контрастування, зорієнтованого на порушення орфографічних норм, активно залучаються знаки пунктуації. Вони «є знаками мови й обов'язковими граматично-зумовленими елементами писемної комунікації, однак можуть паралельно використовуватися ще як допоміжні зовнішні символи письма, які впливають на процес і результат сприйняття тексту читачем», – констатує О. Захарова і вналежне такі одиниці письма до синграфемних засобів [6, с. 131].

Отже, графіко-акцентуаційний контраст є важливим способом регулювання вторинної текстової діяльності – читацької. Оперуючи засобами супраграфеміки, синграфеміки, піктографеміки й забезпечуючи відеовербальність художнього повідомлення, автор отримує змогу додаткового акцентування важливих із комунікативного погляду змістових фрагментів і залучає адресата до творчого осмислення прагматичної інформації. Логіко- та модально-контрастне акцентування не обмежується графічним упорядкуванням тексту, тож глибше висвітлення порушеної проблеми є перспективою для майбутніх студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецька О. В. Графемі як конститутивні одиниці графічних новацій і принципи їх класифікації / О. Білецька // Науковий вісник Чернівецького університету : [зб. наук. праць]. – Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2014. – Вип. 708–709 : Германська філологія. – С. 23–28.
2. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – 3-е изд. – М. : Искусство, 1986. – 573 с.
3. Гриня Н. О. Контраст як семантико-функціональна категорія тексту (на матеріалі лексикографічних джерел та лінгвістичних учень) / Н. О. Гриня // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. – 2012. – Випуск 19. – С. 86–93.
4. Данилюк С. С. Використання графічних засобів у текстах електронної пошти / С. С. Данилюк // Наукові записки. Серія: Філологія. – Вінниця : ВДПУ, 2009. – Вип. 11. – С. 216–219.
5. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. / А. П. Загнітко. – 2012. – Т. 1. – С. 385–386.
6. Захарова Е. О. Особенности пунктуационно-графического взаимодействия в рекламе / Е. О. Захарова // Вестник ТГПУ. – 2016. – № 7 (172).
7. Палійчук А. Л. Графічні засоби інтимізації в англomовному художньому дискурсі / А. Л. Палійчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол. : Г. Л. Аркушин та ін.]. – Луцьк, 2011. – № 5 : Філологічні науки. Мовознавство, Ч. 2. – С. 102–106.
8. Станиславський К. С. Собрание сочинений : в 8 т. / К. С. Станиславский ; редкол. : М. Н. Кедров [и др.]. – М. : Искусство, 1954–1961. – Т. 3: Работа актера над собой. Ч. 2 : Работа над собой в творческом процессе воплощения. Дневник ученика / ред. тома В. Н. Прокофьев ; подгот. текста, вступ. ст. и прим. Г. В. Кристи. – 1955. – 502 с.
9. Тарасова А. Н. Категория эмпазы в современном французском языке (Опыт классификации эмпатических высказываний) : автореферат дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.05 / Анна Николаевна Тарасова. – Москва, 1992. – 51 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/v/494253/a/#?page=1>
10. Ярошко Н. С. Лінгвопрагматика графічних засобів у романах французьких письменниць кінця ХХ століття / Н. С. Ярошко // Записки з романо-германської філології. – 2012. – Вип. 2. – С. 135–142.

Галаур С.П., к.ф.н., доц.
Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко,
Полтава

РЕГУЛЯТИВНЫЙ СПОСОБ ГРАФИКО-АКЦЕНТУАЦИОННОГО КОНТРАСТА И СПЕЦИФИКА ЧИТАТЕЛЬСКОЙ РЕЦЕПЦИИ

В статье рассмотрен графико-акцентуационный контраст как регулятивный способ организации современного украинского художественного текста. Целью исследования была идентификация разновидностей графико-акцентуационного контраста и его главных техник. Доказан тот факт, что графемы могут быть мощным ресурсом для контрастного акцентирования, поскольку выполняют интимизирующую функцию – сокращения дистанции между автором и читателем в условиях дистанцированного асинхронного кодирования – декодирования сообщения. Основательное обследование графического упорядочения текстов художественной прозы показало неограниченные возможности средств супраграфемки, синграфемки, пиктографемки обеспечивать видеовербальность информации.

Ключевые слова: регулятивность текста, читательская рецепция, графико-акцентуационный контраст, шрифтовое варьирование, графико-орфографические нарушения языковых норм.

Halaur S., PhD, assistant professor
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava

THE REGULATORY WAY OF GRAPHIC-EMPHASIS CONTRAST AND THE READER RECEPTION SPECIFICITY

The article focuses on graphic-emphasis contrast as regulatory way of modern Ukrainian artistic text forming. The aim of this research is to provide graphic-emphasis contrast variants' and its dominant techniques' all-embracing identification. The article gives a detailed analysis of grapheme – one of the contrast emphasizing powerful means due to its capability to perform intimate function of distance reducing between the author and the reader under asynchronous remote message encoding-decoding. The given article reports the results of in-depth investigation of the artistic prose texts' graphic organization, which assures the supragraphic, syngraphic, and pictographic means' unlimited resources to support the video-verbal information.

Key words: text regulatory, reader reception, graphic-emphasis contrast, script variation, graphic-orthographic breaking of language standards.